

PRIRODNA I KRŠĆANSKA ZAJEDNICA

Dr. Vjekoslav BAJSIĆ

1. Ne ulazeći u teološko i filozofsko pitanje oko prirode (natura) i odnosa gratia-natura, htio bih radije govoriti o psihološko-sociološkim, etološkim (i, sit venia verbo, zoološkim) konstitutivnim i funkcionalnim elementima ljudskog zajedništva.

Ne ulazi se, dakle, u promatranje nadnaravnih transakcija (koje zato nipošto nisu nevažne). Pretpostavlja se da zapovijed: »Ljubi bližnjega svoga!« i znak po kojem će se raspoznavati Kristovi učenici imaju neke prostorno-vremenske dimenzije koje se mogu opažati i procjenjivati u svojim posljedicama. Ako apstrahiramo od nadnaravnog commerciuma, koji se sav odvija u prostorima vjere i milosti, onda nema drugih načina komunikacije između ljudi (ostavljam problematičnu ESP po strani) nego preko tijela i njegovih izražajnih mogućnosti, dakle, unutar onoga što nazivamo povijesnim dimenzijama.

2. Za uvodnu ilustraciju pošao bih od naše društvene zbilje s kakvom se susrećemo već neko vrijeme svakoga dana. Govori se i piše mnogo o opasnosti za državu, za zajedničko življenje.

Kažu da je za to kriv nacionalizam. Ako pogledamo u neku enciklopediju pod tom natuknicom, recimo u *Encyclopaedia Britannica*, tu prof. *Hans Kohn* (N. Y.) razlaže kako je to okupljanje, duh kojega nazivamo nacionalizmom, relativno novoga datuma: »Nacionalizam, mentalitet koji osjeća kako se vrhunska lojalnost pojedinca duguje naciji-državi. Premda se kroz povijest poznavala privrženost rodnoj grudi, roditeljskim tradicijama i ustanovljenim teritorijalnim autoritetima, nacionalizam je tek potkraj 18. stoljeća počeo postajati opće priznatim osjećajem koji je oblikovao javni i privatni život, i jednim od najvećih, ako ne i najvećim, pojedinim odlučujućim čimbenikom povijesti. Nacionalizam je, dakle, moderan pokret, ali je za kratkoga vijeka kao dominantan element društvenog života i organizacije pokazao takvu dinamičku vitalnost i takav sveprožimajući karakter da se često činila pogreška, te se nacionalizam smatrao nekim stalnim, ili barem drevnim čimbenikom povijesti.«¹

¹ Nationalism, a state of mind, in which the supreme loyalty of the individual is felt to be due to the nation-state. Though attachment to the native soil, to parental tradition and to established territorial authorities have been known throughout history, it was only

3. Druga suvremena slika: Sky Chanel pokazuje ovelu grupu ljudi, muslimana u Londonu, kako protestiraju protiv Rushdijevih *Sotonskih stihova* i zahtijevaju njegovu smrt. Reakcija među kršćanima na film *Kristovo posljednje iskušenje*, premda dijelom energična, kudikamo je slabija i ne usmjeruje se protiv režisera, nego protiv javnosti djela. Opet ne ulazim u to u čemu je razlika i zašto, no očito je da ona postoji, i to ne samo u ideji i stavu, nego, što nas ovdje zanima, u solidarnosti nastupanja (što ne znači da »zavidim« muslimanima).

4. Rečeno je negdje davno na austrijskom radiju: »Da je 6 milijuna austrijskih katolika reklo Hitleru 'ne', kao što su to učinili vjernici nekih malenih sekta (i poginuli po logorima), ne bi mogao prisiliti tu zemlju da uđe u rat.«

5. Sv. Toma Akvinski, kad u *Teološkoj sumi* govori o tom treba li tolerirati heretike, kaže: »Odgovaram da treba reći da valja, što se tiče heretika razmatrati dvije stvari: jednu s njihove strane, a drugu sa strane Crkve. S njihove je strane grijeh, zbog kojega su zaslužili ne samo da se izopćenjem odijele od Crkve, nego da se i smrću isključe iz svijeta: daleko je, naime, teže kad se iskvari vjera, po kojoj duša živi, nego kad se krivotvori novac, kojim se pomaže ovostranom životu; ako, dakle, krivotvoritelje novca, ili druge zločince vladari ovoga svijeta odmah s pravom predaju smrti, kudikamo više se heretici, čim im se dokaže hereza, mogu ne samo izopćiti, nego i s pravom ubiti.«²

6. Slučaj vojskovođe princa Eugena Savojskog. Kažu da je bio namijenjen crkvenoj karijeri. Sam je, međutim, želio biti vojnik. No njegova je majka – nećakinja kardinala Mazarina – upala u nemilost dvora Louisa XIV, tako da se činilo da od vojničke karijere neće biti ništa. Zna se da je otišao protivniku francuskog kralja u Beč, i služio mu vjerno mnogim pobjedama i nad Francuzima, a da ni on ni drugi to nisu smatrali nekom izdajom domovine.

7. Facit: postoje različite mogućnosti ljudskog okupljanja i prikupljanja, u ime raznih motiva i vrijednosti. Upravo zato treba zaključiti da nije posrijedi tek neki određeni motiv (značka) koja okuplja – premda to neke od njih, već prema vremenu, kulturnoj epohi, čine bolje ili lošije – nego da postoji nešto

at the end of the 18th century that nationalism began to become a generally recognized sentiment molding public and private life and one of the great, if not the greatest, single determining factors of history. Thus nationalism is a modern movement, but, in the short span of its existence as a dominant element of societal life and organisation, it has shown such a dynamic vitality and such an all-pervading character that the mistake has frequently been made of regarding nationalism as a permanent, or at least very ancient, factor of history.«.

² Respondeo dicendum, quod circa haereticos duo sunt consideranda: unum quidem ex parte ipsorum: aliud vero ex parte Ecclesiae. Ex parte quidem ipsorum est peccatum, per quod meruerunt non solum ab Ecclesia per excommunicationem separari, sed etiam per mortem a mundo excludi: multo enim gravius est corrumpere fidem, per quam est animae vita, quam falsare pecuniam, per quam temporali vitae subvenitur; unde si falsarii pecuniae, vel alii malefactores statim per saeculares principes juste morti traduntur, multo magis haeretici statim ex quo de haeresi convincuntur, possunt non solum excommunicari, sed et juste occidi. (S. th. II II q 11 a 3 corpus).

iskonsko u samom čovjeku što djeluje, dozrijeva samo, ali se aktivira pod nekim vanjskim utjecajima i u nekim vanjskim prilikama.

Ljudi žive oduvijek u nekoj zajednici, tako da je okupljanje ljudi nešto naravno. Da je naravno, vidi se po tom što uopće ne postajemo svjesnima te temeljne činjenice; ne pitamo se o njoj, nego je smatramo nečim što je samo po sebi razumljivo. Ipak je potrebno proučiti modalitete tog na svoj način urođenog ponašanja, jer je to ponašanje – baš zato što je urođeno, i kakve god kulturne ili nekulturne oblike poprimalo – temelj i podloga svakog zajedničkog življenja.

8. Pitanje kojim bih ovdje htio motivirati za razmišljanje bilo bi: kako se konstituira prirodna zajednica, a kako ona kršćanska? Na žalost, dok za onu prvu imamo modela, uzoraka na pretek, ova druga ne stoji pred nama u takvoj konkretnosti da bi uvijek jasno odavala svoj tipični značaj.

Pitanje smatram važnim. Nekad se to pitanje, kad su svi bili kršćani, nije postavljalo, jer, dokle god su još kako-tako bili kršćani, nije bilo neposredne opasnosti za Crkvu (koja se identificirala s društvom – v. gore sv. Tomu), pa se pitanje postojanja Crkve više vidjelo u vjernosti nekoj doktrinarnoj formuli ili u solidarnosti s hijerarhom, a ne toliko u kvaliteti odnosa između »običnih« kršćana.

Danas su se prilike vrlo promijenile, te je živo zajedništvo od eminentne važnosti da se Crkva dalje ne osipa. To osipanje, usput rečeno, ne bi nas smjelo zabrinjavati zbog nagrizanja naše sigurnosti ili ugrožavanja osjećaja moći – vidjet ćemo kasnije zašto – nego isključivo kao problem posredovanja Kristove poruke i dara ljudima. Nije moguće ostvarivati kršćanskog čovjeka bez kršćanske zajednice. No baš zato je, smatram, ta tema toliko urgentna i vruća, jer – usudujem se reći – toga *kršćanskog zajedništva kao kršćanskog* (formaliter reduplicative) nema ni previše ni dovoljno.

O čemu je riječ? Mislim da se to može vidjeti najbolje ako se zapitamo: čim se zapravo bavi neka obična, konkretna kršćanska zajednica? Jedan njezin dio »sastaje se«, točnije rečeno, dolazi nedjeljom i blagdanom na misu. Je li to sve što se zajednički čini? Što još možemo odgovoriti? Usporedimo to s djelatnošću nekih drugih zajednica!

Nakon II. vat. koncila bilo je mnogo naglasaka baš na zajedništvu, također pokušaja, ali, kako mi se čini, nije ostvareno nešto odlučujuće, nije se pojavila »nova kvaliteta«.

U tom kontekstu spomenuo bih marksističko nastojanje da se stvori nov socijalistički čovjek, i to zalaganjem doista masivnih doktrinarnih i materijalnih sredstava; no rezultati su bili vrlo problematični. Čini se da je mijenjanje i emancipacija čovjeka preko podružtvovljavanja sredstava produkcije – što se nastojalo provesti preuzimanjem vlasti pomoću revolucije – ipak utopija, ili »mačje zvono«³, tj. preduvjeti te emancipacije, socijalizacija sredstava proizvodnje, koja se činila najjednostavnijom stvari kad se jednom preuzme vlast,

³ Mislim na basnu koja priča kako su se miševi dogovorili da mački objese zvono o vrat, da bi je čuli kad dolazi. No nije se našao nijedan miš koji bi to učinio.

nisu se mogli ostvariti zbog nekih prastarih žilavih otpora u čovjeku (koji uostalom, zato to tu pričam, ne dozvoljavaju ni realizaciju autentične kršćanske zajednice). Tijekom sve povijesti mudraci, filozofi i religiozni djelatnici, inspirirani političari i pedagozi zacrtavaju projekte kakav bi čovjek morao biti da bude sretan i zadovoljan na ovoj zemlji, ali se sve to na neki čudni način skrhalo, tako da mi se kadikad čini kao da sanjamo o velikim putovanjima, a budimo se od vremena do vremena konstatirajući da smo još uvijek u krevetu, te nismo ni hlače obukli.

9. Danas postoje neke psihološke i etološke studije i neki uvidi koji nam stavljaju zrcalo pred lice, tako da ne bi smjelo biti teško prepoznati neke vrlo konkretne uzroke. Nije pritom toliko riječ o moralu, taj je većini prilično jasan, barem u svojim glavnim obrisima, nego više o posvješćivanju onoga što nam se čini samo po sebi toliko razumljivim i opravdanim da ga nikad ne dovodimo u pitanje, jer pripada među prirodne i prirodene automatizme našeg ponašanja.

10. Ne smije se zaboraviti da je arsenal čovjekova ponašanja koji tvori i održava zajednicu izgrađen (kao, uostalom, njegovo tijelo kojim komunicira s drugima) na evolutivno ranijim strukturama ponašanja, od kojih su neke vrlo stare, i zato vrlo duboko usađene, tj. za običnog čovjeka nešto jednostavno dano što mu se čini da ne može biti drukčije. Nije nikako vjerojatno da bi se temelji zajedničkog življenja koji su se iskristalizirali u ponašanju arhaičke grupe lovaca i sakupljača, i koji sežu još u životinjsku podlogu, mogli bitno promijeniti od brončanog doba naovamo, tj. u relativno vrlo kratkom razdoblju kad se stvaralo ono što danas nazivamo civilizacijom.

Činjenica da je čovjek animal *rationale* ne mijenja ništa ili gotovo ništa na tom, jer se temeljni odnosi prema drugom čovjeku ne oblikuju tek na osnovi razmišljanja. Kad bi čovjek bio samo racionalno biće, dakle bez osiguranja urođenih oblika ponašanja (tu treba uvažiti i dozrijevanje i socijalno učenje), ne bi mogao preživjeti. S isključivo racionalne točke gledanja čak se ne može ni vidjeti zašto bi čovjek uopće morao postojati.

Zajednica nije tek svjesno instituirani oblik življenja, jer su ljudi oduvijek u zajednici. Ponašanje koje stvara zajednicu najvećim je dijelom prirodno (premda se u čovjeka kulturom na razne načine očituje). Pri tom su na djelu poglavito dvije dimenzije:

što se tiče pojedinaca:

- a) nagon gajenja (Pflegetrieb)
- b) nagon dominacije-servilnosti,

što se tiče grupe (čopora):

- a) kohezija (podređivanje pojedinačnih interesa grupi)
- b) agresija prema drugim grupama.

Načelo: »Ljubi bližnjega svoga, a mrzi neprijatelja« samo je verbalizirani izraz nagona za samoodržanje grupe.

Jedna ilustracija: toliko opjevana i slavljena majčinska ljubav izraz je prastarog nagona gajenja (Pflegetrieb) – pri čemu se ne isključuje moralna vrijednost svjesnog prihvaćanja te brige, pogotovo »zreljeg« ljudskog bića. Često se ti majčinski osjećaji – to je dokaz da su nešto prirodno – bude tek u kontaktu s novorođenim prvim djetetom. Prije rođenja nisu bili potrebni, jer u prirodi nema umjetnog abortusa, od kojega bi morali zaštititi dijete. Budući da ne postoji takav osjećaj prema fetusu, njegovo se ubijanje može legalizirati bez štrapanjanja osjećaja javnosti, dok ubijanje ili napuštanje novorođenčeta uvijek izaziva zgražanje i javnu osudu (»zvjerska majka« itd.).

S umjetnim pobačajem medicina je sa svojim mogućnostima prodrla na tlo koje nije s prirodne strane osigurano instinktom (nemam bolje riječi) gajenja.

Malena djeca, uopće maleni sisavci, neke ptice (»ptičice«), sve što sličijim tjelesnim proporcijama malenom djetetu (relativno velika glava s obzirom na trup i udove, kratka »njuška«) aktiviraju naš nagon gajenja (premda su »ptičice« često vrlo »okrutna« bića). Čim nađemo nešto »slatko i maleno« odmah ga želimo hraniti i maziti – tako reaguju često djeca, jer sama svoje odnose prema odraslima gledaju kroz hranjenje (svjesno ne kažem »hranu«) i maženje s njihove strane. Drugo je ako to maleno stvorenje shvate kao ugrožavanje vlastite pozicije, te im se ukopča agresivno ponašanje. Da se spriječe posljedice te mogućnosti, već dojenče posjeduje kao obranu od moguće agresije čovjeka, pogotovo odrasluga, tzv. društveni smiješak.

11. Za postojanje prirodne grupe od eminentnog je značenja hijerarhijski poredak unutar grupe ili čopora. Ni grupa ni zajednica ne mogu se, kako se čini, ni misliti bez tog poretka. Korijeni mu sežu preko sisavaca i ptica do gmazova i dalje.

U grupi, u zajednici mora biti jasno – barem svakomu koga se to tiče, a tiče se svih singillatim sumptis – tko je jači a tko slabiji. Tu nije riječ jednostavno o fizičkoj snazi (nekad jest) nego o nečem što je vrlo teško jednoznačno opisati (zašto je npr. netko vođa).

U kokošjem dvorištu, kad pilićima počne rasti perje dolazi do opetovanih dvoboja između pojedinih ptica. To odmjeravanje ne služi samo vježbanju za samoobranu u ozbiljnim situacijama nego je preduvjet da se stvori hijerarhija i smisao za hijerarhiju, tj. da se poštuje poredak. Pas kojega isprebije njegov gazda lizat će ruku svomu gospodaru. Ta je gesta zapravo zamjena za lizanje njuške, a to je opet način kojim pasja mladunčad moli od odraslih hranu i ujedno priznaje svoju podređenost. Batine što ih je pas dobio samo su dokaz gazdine snage, i kako pas ne može bez čopora, to je razumljivo da će se prikloniti što snažnijem gazdi. (Tu bismo se mogli prisjetiti legende o sv. Kristoforu, koji je tražio najjačeg gospodara da mu služi.)

Konzistencija grupe ne počiva, dakle, jednostavno na manifestaciji snage jačega, nego na vezi koja se uspostavlja između jačega i slabijega. Jači ne želi (unutar grupe) uništiti drugoga, jer je i taj koristan grupi – dakako samo ako je prihvaća – nego ga učiniti pokornim, tj. stabilizirati grupu.

Postoje kod svih životinja u pitanju, tako i kod čovjeka, rituali kojim se ti odnosi utvrđuju i stabiliziraju, potvrđuju i održavaju. Ne bi, naime, nikako

bilo u interesu grupe kad bi pogotovo one najsnažnije jedinke u borbi za prednost fizički uništile jedna drugu. Zato postoje tzv. *comment* borbe – borbe uz neki ritual, gdje se na kraju slabiji povlači na vrijeme, a jači ga ne progoni: geste imponiranja, s jedne strane, i geste submisije koje blokiraju agresiju, s druge strane. Ne možemo biti goropadni prema čovjeku koji priznaje svoju pogrešku i moli za oprostjenje. Među ljudima su ti rituali razrađeni u tisuću kulturnih formi, kao rituali u pravom smislu riječi, kao titule, odijela, odlikovanja, načini i intonacije govora, načini pozdravljanja, oslovljavanja, smiješak, rasporedi kod stola, prioriteti govora, odlučivanja i bezbroj drugih načina.

Grupa se tu (među ljudima) mora uzeti vrlo široko, te ne zahvaća samo ljude koji se osobno poznaju. Zato ovamo spada i potreba da čovjek izađe na vidjelo u javnosti, da mu se prizna zasluga, tj. rang među drugima, jer će time poboljšati i položaj unutar svoje grupe. Ljudi su, npr. sretni kad vide svoje ime tiskano na papiru. Ako ga nema, šaraju ga po zidovima. Tu se mogu svrstati i nastojanja da se ostavi neki trag u povijesti (kao pas koji mokri na debla u aleji da bi označio svoju prisutnost, tako i čovjek želi ostaviti svoje tragove u aleji povijesti). Svakomu je do toga da izgradi neku piramidu sebi i svojoj grupi. Zbog identifikacije s grupom i u tom drugom slučaju zapravo samom sebi.

Tu bi trebalo, premda nije posve isto, spomenuti i potrebu posjedovanja i obrane teritorija, gdje se vlasništvo može shvatiti vrlo široko, recimo vlasništvo ili prioritet unutar neke znanstvene discipline ili umijeća, tako da se stvar često vrlo sebično i uporno brani od »nekompetentnih« uljeza.

I slično.

12. Ponašanje grupe prema van, tj. prema drugim grupama, također je učvršćeno urođenim načinima ponašanja (dakako uz dozrijevanje i preoblikovanje kulturom).

Temeljna je tu podjela (u svagdašnjem govoru) na »naše« i »one«. Pravila ponašanja prema »svojima« drukčija su od pravila ponašanja prema »onima drugima«. To može ići tako daleko da se pripadniku druge grupe – pogotovo kad nije riječ o osobnom susretu – praktično niječe da je čovjek, svakako da je čovjek iste vrijednosti i istih prava na život kao netko iz vlastite grupe. Tamanjenje religiozno, rasno i klasno nepodobnih poznato je iz starije i novije povijesti, i nije još pri kraju.

Dok je zločin učiniti nešto protiv »svojega« – svaka grupa ima interesa da bude iznutra kompaktna – slavi se i kiti odlikovanjima netko tko je učinio bilo kakvu štetu drugoj, neprijateljskoj grupi. Tu nema u načelu moralnih ograda. Dosta je pomisliti na ponašanje u ratu. Zanimljivo je čitati svjedočanstva vojnikâ iz I. svjetskog rata koji bi se najednom našli sami, licem u lice, pred pojedinim čovjekom s druge strane, i kako bi najednom bilo teško ubijati. U II. svjetskom ratu strane su bile kudikamo više »ideologizirane«, tj. poistovjećivanje s grupom (nacijom, partijom) bilo je kudikamo snažnije, te je i moralnih ograda prema neprijatelju kao čovjeku bilo kudikamo manje. Moramo, na žalost, konstatirati da usprkos svim nastojanjima i deklaracijama još uvijek ne postoji neka stvarno općevažna etika. Moral je stvar grupe.

13. To što je do sada bilo rečeno može se zahvatiti i sa strane pojma uloge. Kažu psihosociolozi da se ljudsko društvo ne sastoji od osoba⁴ nego od uloga. Uloga pak se definira kao ponašanje koje netko od nas očekuje. U društvu, u grupi, prisutni smo preko uloga, jednostavno zato što smo jedino tako drugima zanimljivi. Zato se i grupa definira kao skupina s podijeljenim ulogama.

Čovjek se, međutim, (netko više, netko manje) nikad ne iscrpljuje svojom ulogom. Nikad nije samo to što netko od njega očekuje. Odatle proizlaze sukobi s grupom i napetosti u grupi, raznovrsna nerazumijevanja i neslaganja. Odatle također problemi čovjekove nutarnje podijeljenosti (pretpostavljam da nije riječ o ulozi u kojoj se netko pretvara), jer često ne može svoje autentične potrebe uskladiti posvema s ulogom koju mu kroje drugi, a ne prihvaćaju ga mimo uloge, tako da mora nešto vrlo važno u sebi zaniijekati da bi bio prihvaćen.

Ne možemo ovdje razviti svu vrlo bogatu problematiku čovjekova ponašanja vezanu uz pojam uloge. Dosta je, uostalom, u životu imati otvorene oči.

14. Navedeni načini ponašanja, u grupi kao pojedinca, u grupi kao člana grupe, izvan grupe kao člana grupe, u grupi protiv drugoga iz neke druge grupe, u grupi protiv one druge grupe – rekao sam – urođeni su nam barem u svom grubom uzorku, i kao takvi imaju svoje naravno opravdanje barem do neke mjere. Očito je, međutim, da se čovjek ne može bez sustezanja jednostavno prepustiti tom nagonском ponašanju. Čovjek je, kao i u svakoj stvari – to je posljedica kulture, ako je želi imati – potrebna neka racionalna kontrola. No identifikacijom s grupom i njezinim ciljevima – koji se poklapaju s nesvjesnim i vrlo prirodnim težnjama pojedinca za sigurnošću, koju mu, opet, najviše jamči snaga i moć – čini često da pojedinac ne prihvaća ono što možemo nazvati općeljudskim moralom (izraz kojega je npr. Dekalog), nego se bez mnogo razmišljanja ravna prema »moralu« grupne koristi. No taj je samo uvjetno racionalan, tako da je često više izražaj kompenzacije grupnog osjećaja manje vrijednosti, dakle kolektivne neuroze, nego usmjeren prema stvarnom dobru grupe, te može u djelovanju grupe lako dovesti do krivih procjena realnosti (npr. *bellum iudaicum*, ako čitamo Flavija Josipa, ili Njemačka u II. svjetskom ratu i sl).

15. Prepuštam razmišljanju koliko te naravne sheme ponašanja – i kao takve nesvjesne ili malo svjesne, tj. same po sebi razumljive i smatrane normalnima jer se svi tako ponašaju i »kud bismo došli kad ne bismo i mi tako« – utječu na kršćane u grupi (većoj ili manjoj).

Moramo se, međutim, pitati:

⁴ »Persona«, što je porijeklom možda etruščanska riječ, te naznačuje maskiranog igrača, znači zapravo ulogu u javnom životu, još danas ulogu u kazališnom komadu. U tom smislu je nalazimo kao arhetip u psihologiji C. G. Junga. No u filozofskom, Boetijejuv smislu, kao »naturae rationalis individua substantia«, znači najviši, najkompletniji oblik bića, te je, kao razumsko biće, član zajednice, ali kao »individuum« (indivisum in se et divisum ab aliis) uključuje sav, i najintimniji, ovdje čovjekov sadržaj.

Koliko se kršćani okupljaju upravo kao kršćani, tj. u smislu i po pravilima evanđelja?

Koliko uopće znaju kako to ide i što se u tom smislu hoće?

Koliko ima među njima »zooloških« podjela na način »ja sam Pavlov, Apolonov, Kristov ...«?

Koliko su kršćanske ideje, oznake, simboli, rituali »značke« samo prilika da se igra samo naravna grupna igra?

16. Mislim da nije potrebno posebno upozoravati na to koliko Kristovi zahtjevi ili preporuke kako živjeti zajedno idu preko toga svega. Često govorimo o ljubavi, koju bi pogotovo Kristovi učenici, tj. kršćani, morali gajiti jedan prema drugomu, prema svojim i prema onima drugima, prema svakom čovjeku. Mislim da jedva ima ljudi koji bi imali štogod protiv te ljubavi. U stvari pak, kad je riječ o realizaciji, svi se ti projekti i zahtjevi obično satru na gore navedenim prirodnim (ili prirođenim) shemama ponašanja. Tako često imamo primjere da se neka grupa proklamira kršćanskom, pravovjernom, apostolskom, pobožnom, revniteljskom itd., i pojedinci pri tom mogu biti i vrlo duhovni, a ipak se ono što je tu grupno, pogotovo što je u interesu grupne moći, odvija samo po naravnim zakonima, u nesmiljenoj borbi za važenjem.

Postoji povjesni izvještaj kako se caru Konstantinu prije bitke kod Milvijskog mosta ukazao Krist i progovorio mu: »In hoc signo vinces.« Tako se onda i dogodilo, te se to uzima i kao datum pobjede kršćanstva u Rimskom Carstvu.

Moram priznati da mi je mučno kad mislim na taj događaj. Zar snaga Božje riječi nije bila dostatna, nego je kršćanstvo moralo pobijediti Konstantinovim mačem? Zašto se uopće govori o pobjedi? Nije li to termin iz zoologije, kako smo vidjeli? Ne bi li bilo za očekivati da su se car Konstantin i sva njegova vojska krstili i doista prigrlili evanđelje? Ali tada ne bi bilo ni bitke ni »pobjede«.

Htio sam samo da se osjeti problem.

U *Djelima* stoji, kad je riječ o izboru đakonâ, kako je bilo mrmljanja među braćom, jer su prilikom dijeljenja milostinje domaće udovice, Židovkinje, imale prednost pred onima »grčkoga jezika«. Tipičan primjer grupnoga antagonizma, koji se javlja čim postoji neki donekle jasan kriterij svrstavanja koji se može koristiti za postupak po grupnom egoizmu: najprije »naši«, a onda »oni drugi«. Apostoli su taj spor riješili »administrativno«: izabrani su đakoni, »grčkoga jezika« kako im se to vidi iz imenâ, i stvorena je ravnoteža. No nek mi ovo ne zamjere Petar i njegovi, ali ne bi li bilo više u Kristovu duhu da su iz domaćih i stranih, iz »naših« i »onih drugih«, stvorili doista jednu zajednicu? Svi su Kristovi, jer je Krist za sve umro. Ako pak su svi Kristovi, onda su i svi »naši«.

Opet sam samo htio da se osjeti problem.

17. Mislim da nije potrebno navoditi sve riječi Evanđelja iz kojih je jasno što to Krist hoće, tj. kako se ponašati u zajednici s drugima, i u grupi prema

drugima iz druge grupe, ili prema drugoj grupi. Tu bi se mogla razviti vrlo bogata kazuistika, o kojoj se danas vrlo malo ili vrlo poopćeno govori.

Na početak bih stavio najprije pitanje poimanja Boga i naš odnos prema njemu, jer mnogo toga – ako ne i sve – izvire odatle.

Budući da je Bog jedan »Ti«, osoba, onda ga često nesvjesno doživljavamo kao nekoga, onoga najvišeg, iz naše grupe (Gott mit uns). Zato bez mnogo razmišljanja shvaćamo i naš odnos prema njemu (i njegov prema nama) kao ulogu. S tog stanovišta gledamo tada i na njegove zapovijedi: on od nas zahtijeva neko ponašanje kako to većinom biva, tj. bez obzira na naše probleme, a i mi, pogotovo kad mislimo da smo dobro izveli našu ulogu, očekujemo da i on dobro izvrši svoju, tj. ono što mi od njega zahtijevamo, kad već igra ulogu Boga. Odatle naša pitanja zašto Bog radi ili ne radi ovo ili ono, kako može dopustiti jedno ili drugo, tj. mi mu propisujemo kako bi se morao ponašati prema nama.

Mislim da je tu negdje jezgra tzv. farizejstva: čovjek se opravdava ispravnim i revnim vršenje uloge, te na osnovi toga misli da je vezao Boga na neko ponašanje, tj. prisilio Boga da se brine za njegove račune.

No naš odnos prema Bogu, kojemu je sve znano, koji nas hoće u cijelosti, a ne samo nešto od nas, koji nas u cijelosti obuhvaća, ne može biti uloga. Kako onda stati pred njega sa svim onim što ne ulazi, što se ne slaže s ulogom kako je zamišljamo da je on od nas zahtijeva? Ne gledamo li zato, da bismo pred njim mogli opstati, uporno i nas same uvijek u boljem svjetlu nego što jesmo? Dalje: smijemo li Kristove zapovijedi shvatiti kao ponašanje koje od nas netko »drugi« zahtijeva ili očekuje, tj. kao ulogu? Dolaze li, nameću li se jednostavno »izvana«, bez obzira na naše muke s nama, ili su odgovor na naša najintimnija pitanja? Kako se pokazati pred Bogom sa svojim zlom, koje se nataložilo negdje na dnu našega bića i ne da se izbaciti ni prikriti nikakvom ulogom?

Tu jedino pomaže svijest da nismo opravdani dobrim igranjem uloge, nego Kristovom smrću na križu. Tek odatle čovjek može vidjeti i podnijeti sebe u svoj svojoj istini (po milosti, dakako).

18. Ako to uspije, onda su sve uloge nevažne. Zato Krist naučava da se ne moli, niti posti, niti daje milostinja, niti išta drugo u službi dobre društvene uloge, tj. da nas ljudi vide. Ako se ipak ide tim putem, onda vrijedi »primili ste plaću svoju«, pa što još hoćemo? Ako se pokušamo držati Kristove riječi, tada je suvišna briga hoće li nas netko zabilježiti, hoće li ostati neka naša piramida u povijesti. Tada se čovjek može predati čistoj radosti djelovanja. Kažu da se sunčani sustav oblikovao iz svemirske prašine i plinova. Budući da Zemlja sadrži relativno velik postotak teških elemenata, koji su mogli nastati jedino prilikom eksplozija zvijezda, nije isključeno da u našem tijelu nosimo po koji atom nekog kolege koji je prije više milijardi godina živio na nekoj bivšoj planeti u našoj galaksiji. Ako se to možda tako zbilo – smijemo radi jasnoće malo fantazirati – onda od njega i njegove civilizacije (molekula u oceanu vremena) nema više nikakva vidljivog traga. Jedino se Bog, i to na svoj način njega sjeća, i to je valjda dosta.

Inzistiram na tom, jer ne vidim kako se drukčije osloboditi pritiska grupe koji nas neprestano gura u zoologiju. Čovjek pojedinac je razumno biće, i može se donekle kontrolirati ako razmišlja. Može pogotovo tada kad mu još netko izvana pruži razumnu pomoć. Identifikacija s grupom i njezinim ponašanjem dispenzira ga, međutim, od razmišljanja. Čemu razmišljati kad »svi tako misle«? Stvarnost je, međutim, ipak racionalna, koliko god se to ne željelo vidjeti jer zahtijeva mentalni napor i donosi rizik da čovjek ostane sam.

19. Ako ne stojimo pred Bogom preko neke uloge, možemo li stati pred Crkvu (to su ljudi, koji se ponašaju kao ljudi) u cijelosti, ne samo preko uloge? Postoji ispovijed, gdje čovjek može »objektivirati« sve svoje probleme, a da ne bude degradiran (ako opet pokornik ne dolazi u ulozu pokornika i ispovjednik ne vrši samo ulogu ispovjednika), ali ona je nešto nedruštveno, »forum internum«. Može li se i u kršćanskoj zajednici – jer je Krist umro za sve ljude – naći mjesta za bilo koji čovjekov problem? Ili samo za ono što predviđa uloga? Ostavljam pitanje.

20. Krist donosi novi zakon ljubavi, ljubavi koja će biti znak za prepoznavanje njegovih učenika. Ako donosi nešto novo, znači da zahtijeva promjenu dobrog dijela prirodnog ponašanja čovjeka.

Ako kaže da se čovjeku valja ponovno roditi, onda mislim da se to rođenje ne može shvatiti kao nešto u što se samo vjeruje, što se umišlja kad je čovjek kršten, a sve drugo da ostane isto. Čovjek se rođenjem uklapa u ovaj ljudski svijet i, počevši od svojih još vrlo malo svjesnih odnosa prapovjerenja prema majci ili nekoj drugoj sličnoj osobi, uči kako se prema drugima ponašati i kako s drugima zajednički živjeti: ono što u njemu urođeno dozrijeva mora poprimiti neke oblike koji mu se izvana nameću socijalizacijom, kulturom. Na kraju će pronaći neku ulogu ili neke uloge koje će mu omogućiti kakav-takav život među ljudima.

Ako kršćanski život počinje novim rođenjem po Duhu, onda bi to analogno značilo da kršćanin mora sve svoje ponašanje prema drugima ponovno naučiti, sada ne više po urođenim obrascima, nego po Kristovoj riječi. Čovjek bi se, da kažemo stvar moderno, morao reprogramirati. Treba na neki način poći od nule, i svaku stvar provjeriti i staviti na njezino novo mjesto. I tu je upravo sva težina kršćanstva, sva težina obraćenja. Možemo li preskočiti našu sjenu?

21. Središnji je problem jesu li kršćaninu sigurnost i oslonac u grupi, što je inače prirodno, ili je korijen njegova mira u Bogu. Drugim riječima: jesam li toliko slobodan od grupe da mogu po načelima evanđelja prosuđivati ponašanje što mi ga moja grupa nameće ili od mene zahtijeva, te makar sâm protiv svih u ime Božje reći »ne« ako je potrebno? Ne znače li Kristove riječi: »Tko ljubi oca ili majku više nego mene, nije mene dostojan. Tko ljubi sina ili kćer više nego mene, nije mene dostojan« (Mt, 10, 37) upravo to? Smije li se – usput rečeno – to pitanje protegnuti i na naciju? Neće li nas kamenovati ako ga glasno na trgu izrečemo? Sve je to psihički neizvedivo ako Božja realnost za čovjeka ne bude snažnija od realnosti grupe (recimo: nacije, ili, također, Crkve shvaćene kao prirodne grupe).

Riječ je na kraju o vrelu naše motiviranosti. Badava je govoriti »trebalo bi«, »moralo bi« ako se ne osjeća vrijednost. »Doista, gdje ti je blago, ondje će ti biti i srce« (Mt, 6, 21). Tu više nije riječ o igranju uloge. Ili srce ide s tim ili ne ide. I nemamo što prigovarati nekome koji nije motiviran, kad nije motiviran. Motivirajmo ga ako možemo!

No naš motiv, kad donosimo »dobru vijest«, ne smije opet biti grupni interes, tj. potreba da nas bude mnogo (jer ćemo tako biti jači). To bi bio opet put u zoologiju. Ako netko nešto ima, neka podijeli, i raduje se da i drugi ima i raduje se.

22. Uvijek mi je bio od pomoći onaj Kristov govor (Mt 5, 43-48) neka nastojimo biti sinovi Božji, tj. kao Bog, koji se ne da uvjetovati zlom zloga, nego »daje da sunce njegovo izlazi nad zlima i dobrima, i da kiša pada pravednicima i nepravednicima«. Ne postoji tu splet uloga, dam da daš, nego neopisiva sloboda, izvornost i bogatstvo, sloboda od straha da će nas netko iskoristiti (hvala Bogu da nekom možemo biti od koristi!) i drugih stvari bez veze. Mislim da jedino tako kršćanstvo može biti radosno.

23. Ovo pak su hipoteze: kad bi se ostvarilo takvo svjesno zajedništvo s onu stranu neprestanog uspoređivanja (parabola o radnicima u vinogradu [Mt 20, 11]) i mjerenja, pitanja rangova i prioriteta, osjetljivosti koliko je tko dobio, čija je strana ili stranka u pravu, koga treba spriječiti u jednom ili drugom potezu i sl. – dosta je apstrahirati od tog neprestanog stavljanja zahtjeva prema drugima – vjerujem da bi se moglo oblikovati zajedništvo koje bi tada bilo nešto kao gorući grm iz kojega bi sjajio živi Bog, Isusov Otac, a neki birokratski »alfa« pred čijim potezima nikad nisi siguran.

24. Da se vratimo u realni život! Mislim da je jasno da kršćanska zajednica ne može biti samo prirodna zajednica s nekom »kršćanskom« značkom ili bojom. Crkva je nešto drugo nego prirodna zajednica, i to vrlo drugo. Prilično mi je jasno koliko bi rada bilo potrebno da se neke stvari pojase. Ne znam je li crkveni pastoral to uopće dozvoljava. Imamo kršćane koji se sastaju (jedan dio) na liturgiju kakva jest. Jesu li izvan crkve svjesni da čine neku zajednicu. Što ta zajednica, da ponovim pitanje iz početka, zapravo zajednički radi?

Osjećam veliku potrebu da se o tom govori i raspravlja. Na žalost se, osim nekih općih riječi i formula (koje se rado pretvaraju u neku vrstu muzike bez životnog sadržaja), vrlo malo raspravlja o konkretnoj metodičkoj izgradnji. Mnogi kršćani kao da zapravo ne znaju što da rade, i dosadno im je, te se bave mnogim drugim nevažnim stvarima. A ovdje imamo fascinirajući zadatak, za koji ni više života nije dosta.

U ranom kršćanstvu katekumena bi najprije stavljali u zajednicu, i kad se vidjelo da se u nju ugradio, onda je bio kršten i nakon toga poučen. Danas se pretpostavlja da je dijete već ugrađeno u kršćansku zajednicu, u kršćansku obitelj i u "populum christianum", pa se čini kao da nije potrebno nešto posebno poduzimati oko zajednice. Često se čuje da nemamo mogućnosti organiziranja. No nikakvo organiziranje (opet u naravnim kategorijama) ne može ni dati ni nadoknaditi evandjelja. Bilo je organizacija koliko god hoćeš, pa nije bilo pravoga ploda, nego upravo obrnuto: što više organizacija, to više prilika

za svađu. Mislim da smo zaboravili neke dimenzije kršćanstva, jer je vrlo dugo išlo i bez njih. Tako se barem mislilo. Sada više ne ide.

Ako je biti kršćaninom postala neka dosada, onda smo izgubuli nešto vrlo dragocjeno.